

Binnen het creatief oeuvre van Julien van Remoortere neemt de nesttrilogie, bestaande uit *Een veilig stinkend nest* (1972), *Op de rand van het nest* (1974) en *De laatste uit het nest* (1976)¹, een belangrijke plaats in. Jos van Damme spreekt van een 'onbetwistbaar hoogtepunt in zijn oeuvre' en typeert de trilogie verder als volgt: 'een temperamentvol geschreven eruptie in Walschapiaanse spreektrant (indirecte en directe rede door elkaar). Hier is een welbespraakte, rasechte volksverteller aan het woord, die klanken kleur, smaken en reuken van de wereld van de Donkerstraat weet te vatten. Nergens wordt naar effect gezocht, het is waarachtig als het leven zelf. Het boek bevat sterke, pregnant verwoorde scènes, schommelt tussen intens drama en pure slap-stick-humor, mildert de ruwheid door tederheid, is nergens grof. Geen sprake van miserabilisme: uit elke bladzijde spreekt het geloof in hoge, etische waarden, het woordeloos besef van mysteries.'² Graag had ik deze lovende omschrijving al meteen enigszins genuanceerd: bij het herlezen van de trilogie is gebleken dat boek I duidelijk sterker aanspreekt qua sfeer en zeggingskracht dan de overige twee delen.

In deze bijdrage willen wij de drie boeken in de eerste plaats situeren binnen het kader van het zogenaamde 'genealogische schrijven', dat precies in de loop van de jaren zeventig toonaangevend werd in de Vlaamse letteren.

In *Bij nader inzien* omschrijft Lionel Deflo het fenomeen van het Roots-recept als volgt: '(...) in die zin dat hun auteurs wat de verhaalsmaterie betreft teruggrijpen naar hun eigen oorsprong, een brok persoonlijk verleden schrijvenderwijs af-tasten, vooral binnen de kontekst van ouders en grootouders, en zelfs nog dieper in het stamverleden graafwerk gaan verrichten.'³ In zijn poging het verschijnsel ook chronologisch te duiden, gaat Deflo, om welke (duistere) reden dan ook, voorbij aan de Nest-trilogie. Referentiewerken zijn voor hem *Het teken van de hond* (1975) van Jef Geeraerts en *Je onbekende vader* (1977) van Jan Emiel Daele. Eveneens uit 1977 dateert het 'boekwerk' *Aantekeningen van een stambewaarder* van Walter van den Broeck. In de aanzet van het boek licht Van den Broeck het waarom van zijn schrijven toe: 'Omdat ik een geldig antwoord wil formuleren op mijn gevoel van ontheemd zijn, omdat ook ik gegrepen word door het fin-de-siècle klimaat van deze tijd, omdat ik weldra vijfendertig jaar oud zal worden, omdat ik bang ben voor hetgeen nog uit de broeierige schoot van deze wereldcrisis te voorschijn kan komen.'⁴

Julien van Remoortere was net de veertig gepasseerd ('wie veertig jaar wordt zal zichzelf kennen...' - Karel Jonckheere), toen hij zijn persoonlijke roots ging verkennen in de Nest-trilogie. Net als bij Van den Broeck heeft een gevoel van ontheemd-zijn hem ertoe gedwongen al schrijvend zijn verleden te reconstrueren. Waar Van den Broeck en (latere) rootschrijvers (ik denk aan Greta Seghers, Leo Pleysier e.a.) het persoonlijke aspect van deze onderneming nauwelijks zullen verhullen (namen en/of initialen verwijzen naar de auteur zelf), heeft Van Remoortere een aantal afstand-scheppende elementen in zijn teksten ingebouwd, die een scherm moeten

optrekken tussen het puur autobiografische karakter ervan en de romaneske verwerking. Nader onderzoek van het feitenmateriaal, dat in de drie romans wordt verwerkt, leert ons hoe dicht de fictie bij Van Remoortere aanleunt bij een (beleefde) realiteit.

Voor een goed begrip vatten we hier de inhoud van de drie afzonderlijke romans nog eens samen. Hoofdfiguur is Peet Vandam, 'Peet van de Kei' zoals hij meestal genoemd wordt. Zijn levensrelaas, dat hij zelf vertelt, vangt aan in 1939. Hij is dan 12 jaar oud, en stilaan groeit in hem het besef dat voor hem een andere, een 'betere' toekomst is weggelegd dan voor de meeste van zijn vrienden. Tegenover zijn afkomst én omgeving (de Donkerstraat, een Waas poldergehucht op de linkeroever van de Schelde, tegenover Antwerpen, 'de kleine, vrije wereld aan de rand van de polder') koestert hij ambivalente gevoelens, zoals gesuggereerd wordt in de titel van boek I: het nest biedt veiligheid, maar stinkt terzelfder tijd. Of, zoals hij het zelf verwoordt: 'Ik weet alleen wat de mannen in de Donkerstraat zijn, halve wilden, zuipers, vloekers, jatters, stropers, dokwerkers, opknappers van alle werkjes waar brute kracht aan te pas komt, kloppers, messenvechters, van hel

noch duivel schrik — maar één met elkaar, zonder de polder kunnen ze niet, aan de kleur of de vorm van een wolk zullen ze je zeggen wat voor weer het morgen zal zijn, ze overleven de ijselijkste kou en de geweldigste hitte, ze vallen nooit, je kunt hen wellicht breken, maar niet doen buigen, en al hun kinderen hebben dat: het gevoel te stammen uit de Donkerstraat en wie d'r niet woont, kan niet weten hoe het is, hoe het vastzit, ergens in je borst, je hoofd, je handen, overal in je, als je bioed en je leven, als ze het je zouden afpakken, dan pakken ze meteen je bloed en je leven af.' (I, p. 18). Aan die wereld zal Peet zich langzaam maar zeker ontworstelen: waar hij aan de ene kant voor een échte 'Donkerstrater' kan doorgaan (krachtig en sterk en een durfal als hij is), verruimt hij steeds meer bewust zijn leef- en denkwereld. Daarin speelt de lectuur een grote rol (Conscience o.a.), naast de oorlog, waarin vooral zijn oom, De Stront, betrokken raakt. Boek II, *Op de rand van het nest*, vangt aan in september 1942, wanneer Peet naar de middelbare school in Antwerpen trekt, en eindigt in 1945 met de Bevrijding. Voor het eerst in zijn leven verlaat Peet ook voor een langere periode de Donkerstraat: wanneer Antwerpen aan het eind van de oorlog geteisterd wordt door de V-bommen, moet het Sint-Norbertuscollege de deuren sluiten en zullen de leerlingen een nieuw en veiliger onderkomen krijgen in West-Vlaanderen. Met deze episode vangt het derde deel aan: *'En die vroege ochtend van de vijftiendste dag van de verijsde maand negentienhonderdvijfenveertig, loop ik, Pierre Vandam, Peet van de Kei, koud tot in het merg van mijn botten, door de dode straten van Antwerpen, sjouwend aan mijn rieten koffer...'* (III, p. 5). Centraal in dit boekdeel staat de dood van Peets vader. De jongen maakt van nabij de doodstrijd mee van de man, die hij steeds bewonderd heeft: *'en dat dát nu De Kei is, de stroper, de zwerver, de jatter, de-voor-niks-bang, kenner van weer en wind en wolken, nooit ziek geweest, vreten als een paard en nergens een gram vet, taai als een wijm, bruutzak en onhandigaard, opgegroeid als een wilde scheut, maar tegelijk met een teer besef van waar de grenzen liggen: een stuk in zijn voeten drinken, maar niet te keer gaan als een wildebras, zijn vrouw niet aframmelen, zijn huishouden niet te kort doen, in het geheim trots op zijn geleerde tiep en ach, hij besepte niet hoezeer hij daarin overdreef, want wat ben ik, wie ben ik, wat weet ik.'* (III, p. 97).

Twijfel omtrent zijn uiteindelijke bestemming knaagt aan Peets gemoed. Van zijn droom chirurg te worden komt niets in huis: de universiteit blijkt voor iemand van de Donkerstraat een onmogelijkheid, en zonder veel enthousiasme aanvaardt Peet in 1949 een job als bediende bij een hoogovenbedrijf. Enkel aan zijn groeiend schrijverschap kan hij zich nog vastklampen, zij het dat ook dit gevoel wordt gedwarsd door onzekerheid: *'maar dat hij alleen maar de macht van het woord heeft, dát weet hij, en dat het niet genoeg zal zijn om de wereld, waarin hij gemaakt, gedragen en geboren is, weer te vinden, zoals die was, uniek, ook dát weet hij. Straks, met de herfststormen, verwaait het nest; het zal zijn alsof het er nooit is geweest.'* (III, p. 246).

Eind 1948: laatste jaar humaniora. (De auteur: tweede van links).

Staan we eerst even stil bij het autobiografische karakter van de drie boeken. Uit Peets relaas, dat zijn Werdings-jaren behandelt (hier nog de leeftijd van twaalf tot ruim twintig), kunnen een aantal feiten naar voren gehaald, die onverbloemd verwijzen naar de auteur zelf. Van een volledig samenvallen kan niet gesproken: op p. 52 van boek I lezen wij: *'Ik ben de achtste april twaalf jaar geworden en nu heb ik voor het eerst een dode mens gezien, een Belgische soldaat...'* Van Remoortere is geboren op 8 april, maar niet, zoals Peet, in 1927, maar in 1930. Door de intrede in de wereld, die volgens ingeburgerde tradities rond de leeftijd van twaalf jaar wordt gesitueerd, te laten samenvallen met het uitbreken van de oorlog, heeft Van Remoortere een dimensie-meer aan zijn verhaal gegeven⁵. Andere feitelijke gegevens kunnen dan wel worden ingepast in de biografie van de auteur: hoe hij b.v. via het fonds van de meestbegaafden de lessen aan het St.-Norbertusinstituut kon gaan volgen. Verder is ook de evolutie 'in litteris', die Peet doormaakt, een nauwgezette weergave van Van Remoorteres eerste stappen in de literatuur: Peet krijgt met zijn verhaal over *Iris de stekelbaars* de tweede prijs vanwege de *Gazet van Beveren* (zie biografie: 1947 voor Van Remoortere); zijn eerste novelle, *De Grote van Bastioens*, wordt gepubliceerd in een weekblad (biografie: 1948, in *Zondagsvriend*); Peet wordt verder redacteur van *De Brug*, het soldatenmaandblad van Beveren-Waas (Van Remoortere was in werkelijkheid van 1951 tot 1954 hoofdredacteur van *Vlaanderen*).

Meer dan dit onderzoek naar deze (en andere) realia interesseert ons hier de manier waarop Julien van Remoortere reflecties aangaande de schrijfact in de mond van Peet Vandam heeft gelegd. De leer- en leesgierige Peet raakt in de ban van de grote 'vertellers', als Hendrik Conscience, Ernest Claes, Felix Timmermans... Gaandeweg neemt ook in Peets binnenste het verlangen schrijver te worden, vaste vormen aan. Feiten en voorvallen, figuren en mensen worden meer en meer

benaderd vanuit hun mogelijke functionaliteit binnen een tekst: *'Ik wenste wel dat ik er een verhaal over kon schrijven'* (II, p. 121), *'ik heb opeens goesting om een verhaal over hem te schrijven'* (II, p. 156)... Na enkele gestrande projecten — hij werkt o.m. aan een 'groot' boek, dat de bijbelse geschiedenis van David zou moeten bevatten —, groeit het inzicht *'dat ik moet neerschrijven wat me raakt'* (III, p. 71) en dat dan 'iets' moet en kan worden toegevoegd: *'alles wat uit een schrijverspen komt, is daarom nog niet waar, het meeste is niet écht waar, waarheid en fantasie worden aan elkaar geregen met dezelfde naald en zo is de schrijver een zachte bedrieger, een stille leugenaar, iemand die mensen lijmt met woorden.'* (III, p. 138). Zo blijft de *Nest*-trilogie met enterhaken vastzitten aan de realiteit, maar is ze evenzeer uitgegroeid tot een literair-creatieve verwerking ervan. Schrijven heeft voor Van Remoortere, die in de hierboven geciteerde slotzin van de trilogie ook de onmacht van de schrijver erkent (III, p. 246), duidelijk een conserverende functie. Wat gebeven is van de Donkerstraat, is de persoonlijke herinnering én de drie boeken. Die herinnering wordt bij Van Remoortere duidelijk beleefd vanuit een ambivalentie, die o.m. ook in het oeuvre van Leo Pleysier sterk aanwezig is. Ik vees reeds op de programmatische titel van het eerste deel. Verder wijst Peet er in de loop van zijn levensverhaal meer dan eens op dat in hem *'twee personen zijn: de stroper en de boekenwurm, de vloekende jatter en de schoonsprekende dromer, die uit zijn huid wil groeien, om te kennen, te weten, te doorgronden, geleerd te zijn en manieren te hebben, zich te omwinden met veel talen en veel mensen onder je te weten, niet omdat zij*

minderwaardig zijn, maar omdat jij méér weet' (I, p. 156). Dat 'weten' maakt de jonge Peet onzeker, *'soms zie ik me zelf heel klein, verloren in de wereld, zo tussen vel en vlees, aan de ene kant het veilige, warme nest — aan de andere zijde alle wegen die naar een grote wereld leiden, het verlangen om met zwier en zwaai die wegen te kunnen bewandelen, zonder dat Donkerstraatblok aan mijn been... Als ik moet kiezen, zal ik niet aarzelen, nee, ik heb in feite al gekozen, maar weet niet waar het zal uitmonden.'* (I, p. 233). Dat Peet de Donkerstraat kan verlaten, heeft in de eerste plaats te maken met zijn intellectuele ontvoogding. Het generatieconflict, zoals I.S. Toergenjew het beschrijft in zijn roman *Vaders en zonen*, wordt hier nadrukkelijk vanuit een sociale hoek gezien: niet vader-zoon komen tegenover elkaar te staan, maar twee werelden, die nauwelijks kunnen samengaan en waarvan de keuze voor de ene het verlies van de andere inhoudt. Van Remoortere legt daar trouwens de nadruk op aan het slot van de trilogie: Peet bekijkt zichzelf in de spiegel en *'nu vraagt hij zich af wat hij wou, en zoals hij daar staat, in de spiegel voor mij, lees ik van zijn gezicht dat zijn keuze niet de juiste is geweest, want zijn generatie had het land kunnen redden dat morgen vernietigd zal zijn, voor eeuwig en voorgoed.'* (III, p. 246).

De Peet-uit-de-spiegel blijft achter als een eenzame jonge man. Dit besef contrasteert sterk met het gevoel van saamhorigheid (*'één met elkaar*-cfr supra) dat hij in de Donkerstraat altijd heeft weten bestaan. Van Remoortere ontwikkelt, net als Walter van den Broeck in zijn romans *Brief aan Boudevijn* en *Het beleg van Laken*, de idee dat het oorspronkelijke wij-gevoel teloor is gegaan. De Donkerstraat bij Van Remoortere, de cité bij Van den Broeck: beide zijn voorbeelden van gesloten gemeenschappen, die door de materiële vooruitgang uiteenvallen in ikjes-verzamelingen.

De *Nest*-trilogie blijft, ruim anderhalf decennium na het verschijnen ervan, best leesbaar en genietbaar. Niet enkel als een recht-uit-het-hart geschreven kroniek, maar evenzeer als sociaal én persoonlijk document.

Als samensteller-presentator van het literair-humoristisch programma 'Met een muze op schoot'.

Staande, v.l.n.r. Gerard Vermeersch, Gaston Durnez, Niki Bovendaerde, Piet Theys, Jos Ghysen, Louis Verbeeck, Bert Verhagen (voorzitter Vlaamse Klub Kust).

Gekniel: Jef Burm, de auteur en Dries Vandevelde (ondervoorzitter V.K.K.).

NOTEN

¹ De drie boeken zullen verder in deze bijdrage aangeduid worden als boek I, II en III.

² J. van Damme, in *Geboekstaafd Vlaamse prozaschrijvers na 1945*, Leuven, Davidsfonds, 1988, p. 214-215. - ³ L. Deflo, *Bij nader inzien*, Antwerpen, Manteau, 1985, p. 14. - ⁴ W. van den Broeck, *Aantekeningen van een stambewaarder*, Antwerpen, Manteau, 1977, p. 15. - ⁵ De oorlog is eveneens decor voor het initiatieverhaal *De zuiveren van hart* (1970).